

З ІСТОРІЇ УМАНСЬКОГО СОБОРУ

Головний православний храм Уманського повіту змінив і місце свого розташування, і свою посвяту. З утворенням Уманського повіту спочатку Соборною була Успенська церква, потім такою стала новозбудована Миколаївська, яку згодом перейменували в Успенську.

У 1795 році "старанням" графа Потоцького була збудована кам'яна Успенська церква. Вона "находиться на 60 шагов от Николаевской и на 200 шагов от Михайловской."² Орної та сінокосної землі власник Умані їй виділив на 60 днів. На території її парафії налічувалось 94 будинки, в яких мешкало 446 осіб (227 чол. і 219 жін.) Першим священником новозбудованої Успенської церкви був Іоанн Овсяницький. Упродовж десяти років він служив у сільській церкві, а в 1780 році його перевели до Умані (ймовірно, до Михайлівської церкви). У 1795 році він був переведений до Успенської церкви і став протоієреєм. Другим штатним кліриком був дячок Сава Стоянов, який теж був священницьким сином. На паламарське місце в 1796 році був призначений 46-річний Григорій Толстецький.

Протоієрей Іоанн Овсяницький служив настоятелем Успенської Соборної церкви до 1815 року, за цей час склад причту змінився, так як змінився сам статус церкви. З перетворенням її у Соборну, по штату 1802 року були відкриті нові місця священно-церковнослужителів, Членами причту стали: 1 протоієрей, 2 священники і по 2 диякони, дячки і паламарі. Тобто 9 штатних посад. Збільшилась і парафія тепер головного православного храму повітового міста. За даними 1808 року, парафіян налічувалось 831 особа (421 чол. і 410 жін.). Окрім протоієрея Іоанна Овсяницького в Соборі служили: священником Андрій Карпов, дияконами Захарій Рибчинський та Костянтин Чечель і дячком Василій (прізвище прочитати не вдалося).

У 1818 році причт Собору складався з семи осіб. 13 червня 1815 року висвяченням на священника Успенського Собору був Матвій Коцюбинський. Він походив із священницької родини і 7 листопада 1807 року був "посвящен в стихарь к Уманскому Собору"³, а 25 грудня 1811 року його призначено священником. У 1818 році Матвію Коцюбинському виповнилось 32 роки. Таким же молодим був ще один священник Собору - Григорій Ду...вич (?). Йому теж виповнилось 32 роки, він походив із священницької родини, а сам прийняв священство в Успенському Соборі 13 січня 1816 року. Дияконом з 2 лютого 1813 року служив дяківський син, 51-річний у 1818 році Касіян Калиновський. Інший диякон - 29-річний дяківський син Назарій Мінковський був призначений Дикастерією до Уманського Собору в 1815 році, а в квітні 1816 року він був рукопокладений на диякона. Дяків було теж два. Наказним з 29 травня 1811 року був священницький син 33-річний Амос Матиєвич. А посвяченим до Собору 2 лютого 1818 року був дяківський син 26-річний Феодор Струтинський. А на паламарське місце 9 січня 1818 року призначено 17-річного паламарського сина Євтихія Заржицького.

У такому складі соборний причт здійснював Богослужіння та задовольняв релігійні потреби досить численної пастви. Парафіяльних дворів числилось 75, а мешканців у них 601 особа (300 чол. і 301 жін.). Серед парафіян чоловічої статі осіб духовного стану було 7, дворян - 13, мирян - 28, різночинців - 39, підданих графа Олександра Потоцького - 154 та ін. Під Собор було зайнято ділянку землі в 16 арш. завдовжки і 9¹/_г арш. завширшки. А причту за планом 1813 року належало: орної землі 34 дес. 974 кв. саж. та 9 дес. 1 984 кв. саж. сінокосу. Житло соборний причт мав власне і знаходилося воно на казенній землі. Казенне утримання причту (за штатом 29 лютого 1764 р.) становило 31 руб. 42 коп. сріблом.

У 1841 році за розпорядженням начальства військових поселень, (в Умані знаходився штаб п'яти військових округів Київської та Подільської губерній,) землю від Собору забрали. Зате причту виділялось 30 руб. Сріблом щорічно на поминання покійної графині, колишньої уманської поміщиці Софії Потоцької. Ці кошти виплачував штаб 5-ти округів військових поселень. Ще 20 руб. сріблом отримував причт від здачі в оренду церковного льоху. Тобто, залишившись без землі, соборний причт мав фінансову підтримку, яка разом з іншими джерелами надходжень забезпечувала його існування.

З 10-го жовтня 1838 року причт Уманського Успенського Собору очолив Аполоній Платонович Стаховський. Це був син священника Харківської губернії, який в 1834 (чи 1837 р.?) закінчив Київську Академію і учителем грецької мови та Закону Божого був направлений в Уманське духовне училище. Священницька хіротонія Аполонія Стаховського була здійснена в Успенському Соборі м. Умані Преосвященним Інокентієм, колишнім вікарієм Київської єпархії. Менш як за рік, 15 вересня 1839 року, священницька служба о. Аполонія була відзначена

набедреником. А 26 серпня 1840 р, він нагороджений званням протоієрея і став штатним протоієреєм Уманського Успенського Собору. В 1840-1841 роках він обіймав посади старшого священника і члена будівельного комітету. Річ у тім, що в 1841 році Успенський Собор було закрито для проведення ремонтних робіт, так як в кам'яній будівлі з'явилися великі тріщини.

А тепер саме час розпочати розповідь про ще одну міську церкву – Свято - Миколаївську, так як до цього часу вона мала осібну історію, котра надалі влилася в єдине річище з історією Собору. Отож, Свято - Миколаївська церква була розміщена недалеко від Ратуші і південного фортечного валу, а за словами історика В. Іваценка, до місця, де вона знаходилась потрібно було йти по Миколаївській вулиці і, поминувши Собор, в кінці першого провулку звернути праворуч. В кінці XVIII ст. церкву з унії було переосвячено у православну. Священником при ній у 1796 році служив 66-річний протоієрей Іона? (прізвище нерозбірливо -авт. Т.К.). Це був шляхетський син, який прийняв священницький сан в 1764 році, А другим священником Миколаївської церкви служив Павло Шацький. Він походив із священницької сім'ї. Його священницька хіротонія відбулася 2 лютого 1796 року, а рукопоклав його в сан православний Митрополит Гавриїл (колишній Катеринославський). Грамоту на парафію Миколаївської церкви Павло Шацький отримав у 1802 році, В парафії тоді налічувалось 100 дворів, населення яких у 1808 році становили 776 осіб (401 чол. і 375 жін.). Разом із о. Павлом у Миколаївській церкві служили: дячком - з 2 серпня 1808 року 19-річний паламарський син Діонісій Орлатовський та паламарем ~ 19-річний священницький син Афанасій Кондрацький.

Ще в 1804 році Павло Шацький скаржився Київській духовній консисторії, що церковна будівля була вже дуже старою . Тому вони звернулися до графа Потоцького з проханням, аби той виділив якесь інше місце для будівництва нової кам'яної церкви. Таким місцем була визначена територія теж вже старого дерев'яного костюлу, бо вже будувався новий, а старе місце було доволі просторим. Та за відсутності Потоцького, його управитель Качковський звузив територію для майбутньої церкви, так як частину її виділив для будівництва житла . У 1808 році протоієрей Павло Шацький домігся чіткого визначення території для майбутнього православного храму бо початок будівництва став невідкладним, так як стара дерев'яна споруда вже зовсім скособочилась, А в наступному 1809 році під час великої пожежі Миколаївська церква згоріла. Церковне начиння та образи вдалося врятувати від пожежі, в т. ч. уціліла велика ікона Миколая Чудотворця. Ікону перенесли до новозбудованої церкви, що, мабуть, і визначило посвяту нового храму. З 1809 до 1812 року тривало будівництво нової церкви, яке обійшлося разом із купівлею дзвонів у 40 тис. рублів.⁴

В кінці жовтня 1812 року новозбудовану церкву освятили. Настоятелем залишався Павло Шацький, а весь церковний причт був частково оновлений. Так, в диякони з 6 травня 1817 року був рукопокладений священницький син Андрій Слуцький. А паламарем Уманське Духовне Правління з 26 листопада 1815 року призначило паламарського сина Саву Молчанського. У розпорядженні церковного кліру було 33 дес. 456 кв. саж. орної землі і 12 дес. 2 164 кв. саж. сінокосної. У 1818 році парафіяних дворів налічувалось уже 108, а мешканців у них - 810 осіб (433 чол, і 377 жін.). За рік дворів збільшилось на 8, а парафіян Миколаївської церкви у 1819 році налічувалось 838 осіб (467 чол. і 371 жін.). Серед парафіян чоловічої статі, осіб духовного стану було 3, мирян -157, "приказных" - 3, різночинців - 61, посадських - 33, дворових - 6 і поміщицьких підданих - 204 особи.⁵

Парафіяльною Миколаївська церква залишалася до 1843 року. З дозволу Високопреосвященного Філарета, Митрополита Київського і Галицького в квітні того року з Успенського Собору, в якому богослужіння були призупинені з огляду на необхідність ремонту, до Миколаївської церкви були перенесені дві ікони - Казанської Божої Матері та Успіння БОЖОЇ Матері. А на прохання православної пастви та протоієрея Успенського Собору Аполонія Стаховського обидві православні церкви - Миколаївська та Успенська - були об'єднані. Київська духовна консисторія перейменувала Миколаївську церкву в Собор Святого Миколая. В наступні роки активно велася розбудова храму: були прибудовані бокові притвори - північний в ім'я Успіння Богородиці і південний в ім'я святителя Митрофана. Добудовано західний притвор і зведена цегляна дзвіниця, позолочено два головні і три бокові куполи, збагачено настінний розпис та виведено просторі хори. В кінці 1846 року 3-х престольний Миколаївський Собор (бувша Миколаївська церква) в присутності численого повітового духовенства та міської влади протоієреєм Аполонієм Стаховським був освячений, В південно-східній частині соборної садиби був збудований цегляний одноповерховий будинок Уманського Духовного Правління.

Його головою традиційно був настоятель Собору, який водночас призначався і смотрителем Уманського духовного училища. Так Миколаївська церква стала головним православним храмом Уманського повіту.

Настоятелем храму став протоірей Аполоній Платонович Стаховський, який, як вже знаємо, раніше служив настоятелем бувшого Успенського Собору, а після його закриття перейшов в Уманське духовне училище. Стараннями протоірея Стаховського був дещо оновлений навчально-виховний процес в училищі. Це відзначалося в ході ревізії 1842 року і саме за "отличное состояние дел по части нравственно-воспитательной" Київське Семінарське Правління 26 листопада 1843 року висловило Аполонію Стаховському особливу подяку.⁷

Протоірей Аполоній Платонович Стаховський служив настоятелем Миколаївського Собору до 1864 року, тобто весь період його священнослужіння в уманських храмах (спочатку Успенському, а потім Миколаївському) обіймає 1838-1864 роки. А поряд з обов'язками настоятеля Собору були ще й інші: голови Уманського Духовного Правління, благочинного уманських градських церков, благочинного церков 1-го і 2-го округів Київського військового поселення і т. д. Чимало часу віднімали і парафіяльні справи. І ще протоірей Стаховський був батьком чотирьох синів, яких виховував у глибокому благочесті. З дружиною Параскевою Федорівною вони мали Антонія, Івана, Миколая та Василя.

Окрім настоятеля, в Соборі був ще один священник. Преосвященний Варлаам, єпископ Чигиринський, вікарій Київської єпархії 16 серпня 1893 року висвятив на цю посаду Василя Григоровича Ящуржинського. То був священницький син, який закінчивши семінарію 23 вересня 1835 року, був направлений учителем в нижче відділення Уманського духовного училища. 30 жовтня того ж року його перевели у вище відділення, а 5 грудня того ж року призначили помічником інспектора училища. З 20-го січня до 1 липня 1836 року він служив інспектором училища. Саме з цієї посади він перейшов до Собору і прийняв священницький сан. У 1850 році Василю Ящуржинському виповнилося 37 років і з дружиною Ольгою Леонтівною вони виховували чотирьох дітей: сина Григорія і трьох доньок - Ксенію, Олену, Марію.

На дияконське місце при Миколаївському Соборі 19 квітня 1843 року був переведений Василій Матвійович Ільницький, якого 3 жовтня 1837 року консисторським указом було призначено дияконом Миколаївської церкви. Він народився в сім'ї дяка, духовних навчальних закладів не закінчував, а з 1832 року був у Митрополичому хорі. В червні 1837 року його посвятили в диякона церкви с. Вишгорода. А вже звідти дияконом його переведено до Умані. В 1844 році йому виповнилося 36 років і з дружиною Олександрою Кирилівною вони мали 5-річного Костянтина та 3-річного Івана.

З 30-го червня 1843 року дяківську посаду при Уманському Соборі обіймав Іофон Григорович Молчановський, Це був священницький син, який навчався в Уманському духовному училищі, але не закінчив його і 6 листопада 1839 року був призначений дяком у с. Вороне. Там він служив до 17 вересня 1842 року і був переведений на таку ж посаду в с. Княжики Липовецького повіту. А вже звідти у 1843 році його перевели до Уманського Собору. Тоді йому йшов 25 рік, але він залишався ще холостяком.

Паламарем в Соборі служив Трохим Леонтійович Левицький. Духовної освіти він не мав, У 1843 році йому виповнилось 45 років і з дружиною Марією Давидівною вони мали двох малолітніх дітей: 4-річного Ісаака, 2-річну Варвару.

За даними 1844 року, парафію Собору складали мешканці частини міста Умані та передмістя Лисої гори. Парафіяльними числились 113³ двора, в яких мешкало 933 особи (455 чол. і 478 жін.). Серед усіх парафіян осіб духовного стану було 20, відставних військових - 331, "статских" - 80, купців, міщан, граж-дан і однодвірців - 484 і дворових -17 осіб,

Матеріали ревізії 1850 року дають можливість ближче познайомитись із священноцерковнослужителями Уманського Собору та членами їх сімей. Отож - протоірей Аполоній Стаховський з дружиною та синами Антонієм, Іваном та Миколаєм. Священник - Василій Ящуржинський з дружиною та чотирма дітьми. Диякон - Василій Ільницький з дружиною та п'ятьма дітьми: Костянтином, Іваном, Феоною, Васи́лієм та Іуліанією. Дячок - 25-річний Іван Пантелеймонович Валіковський з дружиною Пелагесю Олексіївною. Паламар - Трохим Леонтійович Левицький з дружиною та сином Ісакієм. І просфорня - священницька вдова, 40-річна Марія Андріївна Ольшевська з доньками Ольгою та Марією. Окрім штатних кліриків та членів їх сімей, при Соборі числились ще такі особи духовного стану: заштатний сторож

Уманського Духовного Правління Леонтій Іванович Левицький з дружиною Анастасією; сторож Уманського духовного училища Стефан Іванович Молчанський та 19-річний Єрофій Федорович Чорба, Усього 30 осіб (17 чол. статі і 13 жіночої).

До наступної ревізії населення, що проводилась в 1858 році, склад кліру Миколаївського Собору дещо змінився. Настоятелем Собору продовжував служити протоірей Аполоній Платонович Стаховський. Його сім'ю, як і раніше, складали дружина і четверо синів. Священик Василій Григорович Ящуржинський помер і священницьке місце зайняв 29-річний Яків Васильович Кошуцький, з 20-річною дружиною Марією Павлівною вони мали двох синів: 2-річного Димитрія і ще меньшого Миколая. Дияконом продовжував служити Василій Ільницький, в сім'ї якого були дружина та троє дітей, Дяківське місце займав (?) Єлисейович Левицький, якому виповнилося тільки 23 роки і сім'ї він не мав. Паламар Трохим Леонтійович Левицький "за худые качества сослан в Сибирскую губернию", а при Соборі залишився його син Ісакій Левицький. А просфорнею так само продовжувала служити вдова священника Петра Ольшевського Марія Андріївна, яка мешкала з двома дорослими доньками. Ще при храмі числилась вдова покійного св. Василія Ящуржинського з чотирма дітьми: Григорієм, Оленою, Катериною і Марією. Усього соборного духовенства налічувалось 25 осіб.

Менш як за десять наступних років кількість соборного духовенства збільшилась до 38 осіб. Та водночас значно збільшилась і парафія Соборно-Миколаївської церкви м. Умані. У 1867 році парафіяльних дворів налічувалось уже 318, а мешканців у них - 2 404 особи (1 272 чол. і 1 132 жін.), Становий поділ парафіян виглядав так: 38 осіб духовного стану, 187 дворян, 904 воєнних і 1 275 міщан.⁸

317-го липня 1864 року парафію очолив Димитрій Михайлович Єльчуков. Це був священницький син, який мав освіту Київської семінарії і з 1843 року учителював у Черкаському духовному училищі. З 1845 року він обіймав посаду інспектора училища, а з 1846 р. був викладачем грецької мови у вищому відділенні училища. З 13-го лютого 1851 р. його призначено смотрителем Черкаського духовного училища. А 24 серпня 1854 року він був нагороджений званням протоіерея. З 18-го травня 1856 р. протоіерея Єльчукова переведено настоятелем Липовецького Воскресенського Собору, а 21 лютого 1861 р. він отримав місце настоятеля Сквирського градського Собору. Саме звідти в 1864 його перевели на вакансію до Св.-Миколаївського градського Собору настоятелем і "первоприсутствующим Уманского Духовного Правління, благочинным градских церквей".

Новий настоятель Миколаївського Собору, якому на час призначення виповнилося 46 років, з великим завзяттям взявся до парафіяльних справ та до поліпшення благоустрою храму. На численні прохання протоірей Димитрій Єльчуков влаштував церкву в уманській тюрмі (1865 р.), за що отримав подяку Митрополита Арсенія. А за "приведение в благолепный вид Собора" йому була оголошена ще одна подяка Архіпастиря і благословіння Боже. Його кипучої енергії вистачало і на священнослужіння, і на парафіяльні та на освітянські справи, і на виховання власних дітей. З дружиною Олександрою Тимофіївною вони мали семеро дітей. У 1867 році старшій доньці Юлії виповнилося 19 років, Михайлу - 18, Лідії - 14, Ларисі - 12, Анні - 10, Олександрі - 9 і найменшому в сім'ї - Миколаю тільки 6 років. Протоірей Димитрій Єльчуков був турботливим батьком своїх дітей і усієї пастви. Як добрий господар він турбувався про збагачення храму. І саме за турботи про збільшення церковної власності 29 травня 1866 року йому була висловлена митрополіча подяка.⁹ Схвалюючи діяльність свого душпастиря та наслідуючи його турботи про збагачення храму, парафіяни жертвували кошти на придбання церковного начиння. Пожертвування були малими і більшими, а іноді й дуже великими. Як то: в 1868 році п. Дейн пожертвував в Собор бронзове, прикрашене богемським склом панікадило, яке купив у Відні за 600 рублів. У 1869 році він виписав із московського золотошвейного магазину Плащаницю, яка була прикрашена золотом та дорогоцінним камінням, а обриси Спасителя, святих та жінок-мироносиць були зображені на малиновому оксамиті. Вона була надзвичайно гарна, витонченої роботи і коштувала 375 рублів. Для неї він замовив гробницю з позолоченим різбленням за 150 руб. і ще пожертвував в Собор срібнопозолоченого хреста ручної роботи, який коштував 57 рублів. Загальна вартість цих предметів складала 1 182 рублі. Всі вони були з вдячністю прийняті і 3 листопада 1859 року їх освятили в Соборі.¹⁰ А дворянину м. Умані п. Антону Дейну указом Св. Синоду від 4 липня 1869 року за № 2 362 було надане благословіння і видана грамота,¹¹

З 26-го червня 1860 року священником Свято - Миколаївського Собору служив Федір Стефанович Соловійов. Це був син протоієрея Київської Духовної Академії, який по закінченні семінарського курсу в 1855 року був направлений в Черкаське духовне училище. В 1856 р. його перевели до Києво-Софіївського училища, де він викладав різні предмети. А 26 червня 1860 р, відбулася його хіротонія в Соборно-Миколаївському храмі м. Умані. Виконуючи священницькі обов'язки, він викладав Закон Божий в парафіяльній школі та вчив її учнів церковному співу. З 28 лютого 1862 року він здійснював богослужіння і християнські треби в Уманському тюремному замку. За благоустрій Собору 27 серпня 1865 р. о. Федір Соловійов отримав подяку митрополита і благословіння Боже. А 22 вересня 1867 року його нагородили набедреником. В тому ж році 24 жовтня його призначено членом правління Уманського духовного училища. Тоді йому виповнилось 32 роки, його дружині Олені Василівні було 22, а дітей вони ще не мали. Служив св. Федір Соловійов в Уманському Соборі 15 років, а 30 червня 1875 року його за власним бажанням перевели священником і Законоучителем в Уманське училище землеробства і садівництва.

На вакантне дияконське місце Київська духовна консисторія 25 серпня 1861 року призначила Оверкія Миколайовича Куткова. Він походив із міщан Києва, а з 1835 року став послушником Києво-Братського монастиря. В 1858 році "посвящен в стихарь", а в 1859 р. поступив до Києво-Михайлівського архієрейського хору. В 1861 році висвячений на диякона в м. Києві, тоді ж призначений на дияконську вакансію в Уманський Собор. У 1867 році йому виповнилось 33 роки і з дружиною Домнікією Миколаївною вони мали доньку Марію. Служив Оверкій Кутков дияконом у Свято -Миколаївському Соборі м. Умані десь до 1875 року.

Майже одночасно з дияконом до Миколаївського собору був призначений і псаломник. Ним був молодий дяківський син Григорій Онуфрійович Затовський. Духовної освіти він не мав, а в 1855 році поступив послушником до Києво-Михайлівського монастиря. В 1859 році він став наказним паламарем у Васильківському повіті, а 18 вересня 1861 року його перевели на таку ж посаду при Уманському Свято -Миколаївському Соборі. В лютому 1861 року "посвящен в стихарь". Вдівець.

Паламарське місце з 4 червня 1864 року займав Василій Єлисейович Базилевич. Тоді це був 25-річний дияконський син, якого по звільненні 18 вересня 1854 року з Києво-Подольського духовного училища призначили паламарем в міст. Самгородок Бердичівського повіту. В травні 1855 року "посвящен в стихарь", а в 1857 році був переведений паламарем до Києво-Печерської Ольгинської церкви. В 1858 році його перемістили на таке ж місце до Києво-Звіринської церкви. У 1860 році він вже псаломник з Києво-Подольській Успенській Соборній церкві і в тому ж році - в Києво-Подольській Борисоглібській церкві. З 27-го січня 1862 року Василій Базилевич служив в міст. Овручі, а потім в Михайлівському монастирі. Звідти його і перевели до Свято - Миколаївського Собору м. Умані. В 1867 році йому виповнилось 28 років і з 24-річною дружиною Єлисаветою Фомівною вони виховували четверо дітей: 8-річного Петра, 6-річну Анну, 5-річного Єлисея та 2-річну Марію,

Просфорнею при Соборі з 1863 року служила священницька вдова Марія Зубачевська. А обов'язки церковного сторожа виконував Гавриїл Оверкович Білоцерковський. Його сім'я складалася з дружини Єфросинії Григорівни, синів Іоанна та Андрія і доньки Анни.

Окрім штатного духовенства з членами сімей, при Соборі числились; сім'я покійного протоієрея Аполонія Стаховського (дружина та сини Миколай, Василій і Петро); сім'я покійного священника Василія Ящуржинського (дружина та діти Григорій, Катерина, Марія); дружина покійного священника Радомишльського повіту Тимофія Коз-лятовського, 79-річна іуліанія та ісакій Левицький.

Керуючи таким соборним кліром, протоієрей Димитрій Єльчуков спрямовував зусилля священнослужителів на благоустрій храму, на сумлінне виконання службових обов'язків та на згуртування, просвіту і моральне вдосконалення усієї православної пастви. Його усердя до храму вже не раз відмічались єпархіальним начальством і 8 серпня 1870 року йому знову була оголошена подяка Митрополита і надане благословіння Боже.¹² А 30 березня 1874 року настоятель Уманського Миколаївського Собору був удостоєний Ордена Св. Анни 2-го ступеня.¹³ Та це була остання нагорода протоієрея Єльчукова, так як 21 вересня 1875 року він помер.

Вище вже йшлося про те, що священник Свято -Миколаївського Собору Федір Соловійов 30 червня 1875 року був переведений до Уманського училища землеробства і садівництва, а на

його місце 28 липня 1875 було призначено священника с. Полянецького Іоанна Зелінського.¹⁴ Іоанн Федорович Зелінський народився 1839 року в сім'ї протоірея с. Зарубинець Липовецького повіту. Освіту здобув у

Київській духовній семінарії, по закінченні якої в 1861 році він два роки учителював у церковнопарафіяльній школі. Священство він прийняв в передмісті Умані - в парафії сіл Собківки і Полянецького, де служив 12 років, а в 1875 році був переведений до Собору. Мабуть за дивним збігом обставин в 1875 році змінився і диякон Собору. Вакантне дияконське місце 10 липня 1875 року зайняв Петро Стефанович Ящуржинський. Це був священницький син, вихованець Києво-Подольського духовного училища, який з 13 жовтня 1853 року співав у митрополичому хорі. А 26 грудня 1855 року він був "посвящен в стихарь" і призначений дяком до Сквирського Св.-Успенського Собору. Там 14 вересня 1866 року його рукопокладено в диякона. З 1869 до 1 серпня 1875 року він був учителем нотного співу в Сквирському 2-класному училищі. Звідти 10 червня 1875 року його перевели до Уманського Св.-Миколаївського Собору. В 1884 році йому йшов 50-й рік і з дружиною Марією Макарівною він мав; 18-річного Тимофія, 20-річну Ольгу, 10-річну Ларису та 7-річного Олександра. А в 1875 році він зайняв дияконське місце при Соборі. З усього соборного кліру тамтешнім старожилом можна назвати хіба псаломника Григорія Онуфрійовича Затовського, який обіймав посаду з 1861 року. Але по смерті настоятеля Собору Дмитрія Єльчукова старшим серед соборних кліриків був священник І. Зелінський. Та місце настоятеля головного храму повіту довго не пустувало.

З 2-го жовтня 1875 року настоятелем Свято -Миколаївського Собору призначено настоятеля Сквирського Успенського Собору протоіерея Якова Никаноровича Сташевського. Він був сином сільського священника Никанора, який овдовівши, прийняв чернечий постриг і згодом став відомим під іменем київського ігумена Никандра. Тому дитинство Я. Сташевського минуло в Києві, а богословську освіту він здобув у Київській духовній семінарії, яку в 1827 р. закінчив у числі кращих студентів. Священницький сан він прийняв 1828 року в місті Джузькові, потім служив у м. Сквирі, звідки і був переведений до Уманського Миколаївського Собору. Яків Сташевський володів німецькою, французькою і латинською мовами, був людиною начитаною і обізнаною, мав дар переконувати і його церковні проповіді приваблювали парафіян. Його священнослужіння було оцінене високими відзнаками, а саме: він був піднесений до гідності протоіерея, отримав наперсного Хреста, Ордени Св. Анни 3-го і 2-го ступенів, а також Орден Св. Володимира 4-го ступеня.

Помітною подією уманського церковного життя були урочистості, що проводились 5 березня 1878 року з нагоди 50-річного служіння в священницькому сані протоіерея Якова Сташевського. Серед уманських протоіреїв він перший діждався такої дати. Божественну літургію в Свято Миколаївському Соборі служив сам ювіляр, йому допомагали 7 священників та 2 диякони. У привітаннях ювіляру відзначався його високий авторитет та висловлювались щирі слова подяки парафіян, духовенства, єпархіального начальства та світських властей. Його називали славою та честью провінційного духовенства і окрасою настоятельства при Уманському Соборі. Відсвяткувавши таку важливу подію в своєму житті, протоірей Яків Сташевський ще п'ять років сумлінно трудився во благо православної пастви. А 31 січня 1884 року на 78 році життя Яків Никанорович Сташевський помер.

Настоятелем Собору з 18 лютого 1884 року став Миколай Лукович Фаворов. Він був сином священника з Рязанської губернії. В 1876 році він закінчив Рязанську духовну семінарію і як кращий студент отримав право на продовження навчання в Київській духовній Академії. За три роки навчання в Академії він підготував дисертацію на ступінь кандидата богословських наук, яка була визнана "вполне удовлетворительной". Захистивши її публічно, він отримав науковий ступінь кандидата богослов'я. По закінченні навчання в Академії, за наказом Обер-Прокурора Св. Синоду від 27 серпня 1880 року Миколая Фаворова призначено смотрителем Уманського духовного училища. Службова кар'єра складалася досить вдало: 26 жовтня 1881 року М. Фаворова затверджено в чині колезького секретаря, 14 жовтня 1883 р. його нагородили набедреником, а 16 лютого 1884 року він став настоятелем Свято-Миколаївського Собору. Обіймав він цю посаду до 1886 року.

А в 1886 році настоятелем Свято - Миколаївського Собору став Іоанн Федорович Зелінський, який з 28 липня 1875 року служив другим священником цього храму. Його служба як настоятеля Собору тривала чотири роки і через збіг різних обставин протоіерей І. Зелінський

знову став сільським пастирем. Для подальшої служби він обрав Воскресенську парафію м. Іллінці, де раніше священиком був його дядько. Там він провів останніх 13 років своєї трудової діяльності. Виховавши п'ятеро дітей (два сини і три доньки), протоієрей І. Зелінський помер 5 листопада 1903 року. За заповітом його похоронили в м. Іллінцях, а на похоронах із уманського духовенства були присутні протоієреї А. Корсаковський і Р. Барілович та зять покійного - протоієрей Микола Фаворов.

З 1890 року місце настоятеля Уманського Миколаївського Собору зайняв Наркіс Олтаржевський, який 12 серпня 1890 р. був нагороджений саном протоієрея.¹⁵ Народився майбутній протоієрей 1818 року в сім'ї священика Іустина Олтаржевського. Богословську освіту здобув в Уманському духовному училищі та в Київській духовній семінарії, по закінченні якої як кращий студент був направлений до Київської духовної Академії. Та за станом здоров'я навчання в Академії довелося залишити і в 1844 році Наркіс Іустинович Олтаржевський став священником. Майже 45 років він служив у місті Жорнище Липовецького повіту. Його невтомна діяльність, кипуча енергія та глибоке благочестя привертало увагу єпархіального начальства і він був переведений на протоієрейське місце при Уманському Соборі з одночасним призначенням головного Уманського повітового відділення Єпархіальної Училищної Ради, а згодом і благочинним церков м. Умані,

Другим священником тоді служив Григорій Ольшевський, дияконом продовжував з 1875 року служити Петро Ящуржинський, псаломниками служили Григорій Затовський з 1861 року та Димитрій Камінський з 1876 року. Парафія Св.-Миколаївського храму відносилась до 1-го класу, церковної землі було 66 дес. 1 142 кв. саж. (1 038 саж. садибної та 66 дес. 54 саж. орної), а парафіян чоловічої статі налічувалось 2 043 особи.

З призначенням Наркіса Олтаржевського настоятелем Собору, парафіяльне життя відчутно поживалось та й змінився сам храм. За п'ять років своєї служби він зробив дуже багато корисних справ. Була збудована нова велична кам'яна дзвіниця, відремонтований і майже вдвічі розширений Собор, благоустроєна церковнопарафіяльна школа. Величезною заслугою протоієрея Н. Олтаржевського було відкриття трьох нових шкіл у передмістях "Софіївка", "Міщанка" та "Лиса гора". В своєму рапорті Преосвященному Анатолію, єпископу Уманському, вікарію Київської єпархії від 15 лютого 1891 року він писав: "Учебных заведений в г. Умани столько, как ни в одном уездном городе Киевской губернии, но они недоступны бедному классу. Я поступил в должность полгода назад, но успел увидеть, что сильное действие базилианского монастыря еще не изгладилось, а между тем есть много способных детей из простого народа. В прошлом 1890 году я завел в приходе Свято-Николаевского Собора три церковных школы: одну при Соборе в тесной, мрачной. не выгодной комнате, две на окраинах города в домах по найму, тоже неудобных.

В 1891 году я выхлопотал в городской Уманской думы места в 300 кв. сажень для 3-х церковно-приходских школ, но средств для их постройки нет. По-этому прошу разрешить взять заимообразно 1 000 руб. из церковной, Уманского Собора, суммы, которая хранится в Уманском казначействе, деньги же взятые будут возвращены обществом по частях через 3 года."¹⁶ У відповідь на такий рапорт Олтаржевському було запропоновано представити Консисторії "згоду" соборного причту, засвідчене рішення зборів парафіян та їх зобов'язання про повернення боргу упродовж 3-х років, Згода причту та "приговори двух предместий г. Умани - Мещанки и Софиевской Слободки были представлены, а предместья Лысой горы не представлено, так как мужской пол большей частью разошелся по заработках."¹⁷

Жителі передмістя Міщанки, зібравшись в будинку міщанина Петра Загурського, ухвалили рішення, щоб взяти у борг 500 руб. для будівництва школи. "Обязуемся круговой порукой возвратить Уманскому Св.-Николаевскому Собору взятые займы деньги в течении 3 лет," - підписали вони "приговор" своєї сходки. Деякі з підписів вдалося прочитати і вважаємо, що уманчанам буде цікаво знати імена земляків, небайдужих до справи освіти. Це: Софроній Лавренський, уманський 2-ї гільдії купець Ілля Васильович Гейченко, Филип Стефанович Воевудський, Іван Іванович Фурман, унтер-офіцер Григорій Жуковський, Іван Гейченко, Федір Максимович Радзієвський, Тимофій Васильович Зверевич, Омелян Наумович Устенко, Іван Кпиментійович Харченко, Семен Іванович Добровольський, Іустин Сергійович Мельниченко, Филип Максимович Радзієвський, Дем'ян Якович Рудницький, Ігнатій Якимович Орловський, Григорій Леонтійович Кобилянський, Савелій Ковальський, Іван Турковський, Софроній Юрченко, Леонтій Арбузов... усього 39 підписів.

А 10 травня 1891 року міщани Софіївської Слободки взяли в борг для будівництва школи 300 рублів. Під зобов'язанням повернути за 3 роки підписались: Іван Чаленко, Леонтій Євтушенко, Андрій Ковалевський, Максим Чаленко, Костянтин Чортополох, Віктор Шевченко, Іосиф Новаківський, Лука Гудима, Іван Тимошенко, Терентій Керничний, Максим Поляновський, Макар Рябий, Филип Рябий. А за неграмотних: Мойсея Филипишина, Єремію Мусатова, Стефана Чортополоха, Івана Дрозденка, Зіновія Тимошенка, Євстафія Письменного, Єфрема Співанова, Федора Черватюка, Семена Дуброву, Антона Козейчука, Микиту Герасименка, Сергія Дудника, Івана Мусатова, Саву Бондаренка, Григорія Бондаренка, Івана Бондаренка, Прокопія Чортополоха, Гавриїла Козенчука, Леонтія Кудерського, Феодосія Мусатова, Якоза Лещенка, Петра Страйгородського, Єфрема Черватюка та Оверкія Козейчука за їх проханням розписався Яків Герасименко. Усього було зібрано 43 підписи.

Після отримання відповідних зобов'язувальних документів та згоди соборного причту, Київська консисторія задовольнила клопотання протоієрея Наркіса Олтаржевського і 26 червня 1891 спеціальним наказом за № 7 242 дозволила взяти церковні гроші для будівництва шкіл. Були збудовані нові шкільні приміщення під залізним дахом і в них відразу розпочалось навчання дітей парафіян.

Не менш потрібною справою було будівництво нової дзвіниці. Воно здійснювалось на кошти парафіян. На початку серпня 1895 року настоятель Собору протоієрей Н. Олтаржевський доповідав Київському Митрополиту, що восени будівництво буде завершено, але не вистачає дзвонів. Із 7 дзвонів 3 були розбиті, а 4-й уже 16 років розбитим лежав на землі. Тому парафіяни наполягали негайно приступити до переплавки усіх розбитих дзвонів. Почато збір коштів для виготовлення нового дзвона вагою 250 пудів. Але чи то коштів не вистачило, чи з інших міркувань нововилитий дзвін важив 225 пудів. Він і прикрасив новозбудовану дзвіницю. Настоятель Собору потурбувався і про облаштування церкви на міському цвинтарі.

Всі ці будівельні, ремонтні та інші господарські справи не заважали настоятелю Собору здійснювати щоденні богослужіння, керувати справами повітового відділення Єпархіальної Училищної ради і особливо пильно слідкувати за функціонуванням церковних шкіл Уманського повіту, якими він особисто піклувався. Саме ця його діяльність була відзначена Св. Синодом і він удостоївся подяки та благословіння Божого. Парафіяни дивувалися, коли бачили свого майже 80-річного протоієрея на будівництві у вапні та пилюці не стільки тим, де він бере кошти на все це, а тим - де беруться в нього сили та енергія скрізь встигати.

За представленням протоієрея Наркіса Іустиновича Олтаржевського Уманський Собор був перейменований із Свято -Миколаївського у Свято -Успенський.

У 1894 році протоієрей Н, Олтаржевський відсвяткував свій 50-річний ювілей священнослужіння і був удостоєний Орденом Св. Володимира 4-го ступеня. Майже втративши зір, він подав клопотання про вихід за штат. В жовтні 1896 року Уманський Собор відвідав Преосвященний Сергій, єпископ Уманський, другий вікарій Київської єпархії. Зустрічало його уманське духовенство на чолі з Наркісом Олтаржевським, хоч останній був уже позаштатним священником. Вітальну промову виголошував о. Григорій Ольшевський, але незаперечним авторитетом для високого гостя серед усіх зустрічаючих його був протоієрей Олтаржевський. Після традиційного церемоніалу зустрічі Преосвященний Сергій виголосив "многoletие всем гражданам богоспасаемого города Умани" і більше години благословляв уманчан, а потім мав розмову з позаштатним протоієреєм Н. Олтаржевським.¹⁸ Коли протоієрей йшов на відпочинок, то прощаючись з ним, парафіяни м. Умані піднесли йому в подарунок дорогоцінного хреста. З подякою таку коштовну річ протоієрей прийняв, але заповів, щоб після смерті хрест був переданий до Уманського Собору. Останній відтинок земного шляху Наркіс Олтаржевський провів з дружиною у власному будинку в місті Жорнищі Липовецького повіту. Помер він 29 грудня 1900 року. Похоронну службу відправляв його син - ректор Волинської духовної семінарії архімандрит Феодосій (Петро Олтаржевський), який пізніше став єпископом Оренбурзьким і Тугайським.

Новим настоятелем Уманського Успенського Собору 13 листопада 1896 року був призначений Василій Іванович Кудрицький. Це був священницький син, який мав освіту Київської духовної Академії і був удостоєний вченого ступеня кандидата богослов'я з правом отримання ступеня магістра без нового випробування, але при розширенні та захисті дисертації. Указом Св. Синоду від 5 жовтня 1888 року його призначено учителем арифметики і географії Уманського духовного училища. З 14-го квітня 1896 року він став священником Свято-

Михайлівської училищної церкви. А за учительську службу 28 травня 1896 року був нагороджений срібною медаллю на Олександрівській стрічці. В тому ж році його затвердили в чині надвірного радника. З жовтня 1896 року він став постійним членом Уманського повітового відділення Київської Єпархіальної Училищної ради, а з 31 січня 1897 року - його головою. За визначенням єпархіального начальства від 17-19 березня 1897 року, він став благочинним церков м. Умані, А 27 лютого 1898 року був нагороджений саном протоієрея. З 11-го жовтня 1898 року Василій Кудрицький - член Правління Уманського духовного училища, а з 1 вересня 1900 р. ще й Законоучитель Уманської жіночої гімназії. У 1900 році протоієрею В. Кудрицькому виповнилося 38 років і з 26-річною дружиною Марією Іосифівною вони мали двоє дітей: 10-річного Миколая та 6-річну Олену.

Другий священник Успенського Собору Григорій Ольшевський 2 жовтня 1897 року за власним бажанням був переведений до Успенської церкви м. Звенигородки. А тамтешній священник Василій Коломойцев зайняв друге священницьке місце при Уманському Соборі.¹⁹

Василій Прохорович Коломойцев був священницьким сином, закінчив Київську семінарію і з 5 вересня 1865 року до 7 лютого 1867 року учителював в с. Вільшанці Звенигородського повіту, Священство він прийняв 16 травня 1867 року. З 26-го червня 1870 року він священник в м. Звенигородці. Першу нагороду - набедреник він отримав 18 квітня 1880 року, у 1881 р. його нагородили скуфією, а в 1886 р. --камилавкою. В 1888 році його відзначено подякою за службу в Звенигородському міському училищі (служив з 1870 року). З 20-го жовтня 1889 року він місіонер 1-го округу Звенигородського повіту, А 14 квітня 1893 року його нагородили наперсним Хрестом. З переводом до Умані, Василій Коломойцев 16 жовтня 1897 року став Законоучителем підготовчого класу Уманського міського училища, а 25 листопада того ж року його затверджено постійним членом Уманського відділення Київської Єпархіальної Училищної ради. У 1900 році о. Василю Коломойцеву виповнилося 56 років і з 50-річною дружиною Олександрою Діонісіївною вони мали четверо дітей. Старшою в сім'ї була 24-річна на той час донька Олена, яка закінчила Київську Міністерську гімназію, 20-річний Сергій ще навчався в Санкт-Петербурзькій Воєнно-Медичній Академії, 13-річна Олена та 11-річний Костянтин були уманськими гімназистами.

Дияконське місце з 1895 року займав Василій Михайлович Карпов. Він походив із священницької родини, навчався в Київській духовній семінарії, але не закінчив її. З 1860 до 1865 року перебував в Києво-Михайлівському архієрейському хорі. В Св.-Преображенській церкві с. Маньківки 14 вересня 1865 року його рукопокладено в диякона. Там він служив майже тридцять років і 10 лютого 1895 року був переведений до Уманського Успенського Собору. В 1900 році йому йшов 60 рік, він залишився вдівцем з чотирма дітьми. Старшому сину Іоанну виповнилось 30 років, молодшому - Михаїлу було 26, а донькам Вірі та Марії 21 і 12 відповідно.

У 1896 році змінилися і обидва псаломники Успенського Собору. На 1-е псаломницьке місце 29 серпня 1896 року було переведено 2-го псаломника Михайла Васильовича Підгаєцького, котрий виконував обов'язки другого псаломника з 10 листопада 1893 року. Це був священницький син, який закінчив Києво-Софіївське духовне училище і з 1873 року учителював в церковнопарафіяльній школі, В березні 1882 року його призначено псаломником Успенської церкви м. Чигирини. З 8-го жовтня 1882 року він служив у Таращанському повіті. А з 26-го листопада 1886 року - в Звенигородському повіті. В 1890 році він в м. Ставище Таращанського повіту і 18 листопада того ж року його висвячено на диякона. З 21-го травня 1892 року його перемістили на 2-е псаломницьке місце до Київської Свято - Андріївської церкви, а з 23 жовтня того ж року він служив в м. Чорнобилі Радомишльського повіту. Саме звідти в 1893 році його переведено до Умані. Він був батьком чималої сім'ї. У 1900 році йому виповнилось 43 роки і з 37-річною дружиною Марією Іванівною вони мали семеро дітей, Старшому сину Оресту виповнилось 17, а Аристарху було 15, Катерині -12, Анні - 10, Євгенії - 6, Георгію - 4 і найменшій в сім'ї - Надії йшов тільки третій місяць.

На звільнене Михайлом Підгаєцьким місце 2-го псаломника в той же день, 29 серпня 1896 року був переведений Василій Давидович Слуцький, який з 13 липня 1896 року виконував обов'язки 1-го псаломника. Тобто псаломників Слуцького і Підгаєцького поміняли місцями. Василій Слуцький був молодший за Підгаєцького, йому в 1900 році виповнювався тільки 31 рік, але напевне не це було вирішальним. Мабуть походження, освіта та досвід мали суттєвіше значення. Василій Слуцький мав освіту 2-класного Міністерського училища і з 1885 року учителював у Липовецькому повіті. З 1889 року там же він служив псаломником. 31-го грудня

1890 р. до 23 серпня 1893 року він виконував військову повинність, а з 16-го жовтня 1893 року він знову на учительській посаді в Липовецькому повіті. Звідти за резолюцією Преосвященного Сергія, єпископа Уманського його 13 липня 1896 р. перевели на перше псаломницьке місце при Соборі, а вже згодом він став другим псаломником. Його сім'я складалась з дружини Катерини Григорівни та 2-річної Олени і 1-річного Анатолія.

Просфорнею в 1900 році служила 56-річна протоірейська вдова Олена Василівна, котра мешкала з дітьми: Василієм, Марією, Євгенією та Євдокією.

До Успенського Собору був причислений і Уманський повітовий спостерігач за церковнопарафіяльними школами. З 2 липня 1900 року на цій посаді затверджено Миколая Боравського. Це був священницький син, який закінчивши Київську семінарію, з 1889 до 1891 року учителював, а потім прийняв священство в Черкаському повіті. Там у 1892 році його призначено спостерігачем за школами, навіть за це в 1898 році його відзначено Біблією. Тобто до переводу до Умані Миколай Боравський вже мав відповідний досвід такої діяльності. Тридцятичотирьохрічний на час переводу до Умані Миколай Боравський з дружиною Олімпіадою Филімонівною дітей ще не мали.

Церковним сторожем при Соборі з 1890 року служив міщанин Касіян Васильович Ткачук. При Успенському Соборі числилась ще й псаломницька вдова Анна Филімонівна Затовська з сімома дітьми: Костянтином, Василієм, Петром, Зіновієм, Анною, Анастасією та Олександром.

Усіх осіб духовного стану, за даними 1900 року, числилось при Соборі 34 (15 чол. і 19 жін.). А всіх православних соборної парафії було 4 641 особа. Окрім 34 осіб духовного стану, парафіянами були: 603-є дворян, 230 воєнних, 3 646 міщан і 128 тимчасово зобов'язаних та казенних селян, а ще на території парафії мешкало 836 римо-католиків та 15 738 євреїв. Тобто все населення території парафії становило 21 215 осіб. Соборному причту було для кого трудитися.

Памятною подією для причту Успенського Собору та й для всіх православних мирян м. Умані був приїзд до міста 25 серпня 1902 року Високопреосвященнішого Феогніта, Митрополита Київського і Галицького. Від імені духовенства повіту високого гостя зустрічали: настоятель Успенського Собору Василій Кудрицький, повітовий спостерігач за церковнопарафіяльними школами Миколай Боравський та протоіерей Миколай Фаворов. Уманчани та міська влада доклали максимум зусиль для гідної зустрічі свого Архіпастиря. Все місто прикрасили прапорами, а килимів і квітів знесли стільки, що вистачило б прикрасити не тільки міський Собор, а й вистелити ними весь шлях пересування по Умані найвищого священнослужителя єпархії. В Св.-Успенському Соборі Митрополита зустрічало 36 священників, від імені яких привітальну промову виголосив протоіерей Василій Кудрицький. Зустріч Митрополита супроводжував чудовий спів соборного хору. Виголосивши багатоліття, Митрополит зайшов до віттаря, детально оглянув престол, жертвенник, ризницю, бібліотеку та архів. Оглядаючи бібліотеку, високий гість цікавився старовинними виданнями Біблії та творинь святих отців. При цьому він зауважив, що такі рідкісні видання варто особливо берегти. Майже двохгодинне перебування Київського Митрополита в Успенському Соборі залишило незабутнє враження на всіх присутніх і надовго залишилось в пам'яті уманського духовенства та парафіян.²⁰

Упродовж 13 років протоіерей Василій Кудрицький служив настоятелем Уманського Свято - Успенського Собору. У 1906 році його служба була відзначена камилавкою. А 28 серпня 1909 року його перевели настоятелем Собору м. Черкас,²¹ Кількома роками раніше змінився і другий священник Собору. Нагадаємо, що з 1897 року друге священницьке місце займав Василій Коломойцев. Віховими подіями в його службовій кар'єрі було призначення 8 червня 1903 року духовним слідчим Уманського міського благочиння²² та нагородження саном протоіерея в 1905 році.²³ 7 травня 1907 року протоіерея Василя Коломойцева перевели до Введенського монастиря, а звідти до Умані на його місце перемістили священника Макарія Сергієва. Останній в 1907 році був призначений бібліотекарем 1-го благочинницького округу, а в 1909 році його нагородили скуфією. Забігаючи наперед, зазначимо, що 15 травня 1910 року Макарій Сергійв був затверджений духовним слідчим міського благочиння, а цю посаду обіймали, як правило, найавторитетніші і найповажніші священники.

А настоятелем Успенського Собору з 28 серпня 1909 року став священник церкви Уманського духовного училища Андрій Гаврилович Саббатовський.²⁴ Він народився 1855 року в сім'ї священника с. Петрашівки Сквирського повіту. В сім'ї було шестеро синів і одна донька.

Один із синів і донька померли, а четверо синів стали відомими священнослужителями. Аристарх Сабатовський 32 роки служив в духовних училищах - Черкаському, Уманському, Богуславському і Києво-Подільському. Миколай і Віссаріон Саббатовські служили парафіяльними священиками в Уманському повіті. А Андрій Саббатовський більшу частину свого трудового життя віддав Уманському духовному училищу, але саме на священицькому місці наяскравіше розкрились його здібності.

Отож, майбутній уманський протоієрей у 1883 р. закінчив Київську духовну Академію зі ступенем кандидата богослов'я. До 1887 року він служив помічником інспектора Київської духовної семінарії. За наказом Обер-Прокурора Св. Синоду за № 5 627 в тому ж році він був переведений на посаду учителя арифметики та географії Уманського духовного училища. А вже в наступному році його призначено помічником смотрителя Уманського училища. За рішенням училищного Правління, він викладав географію в 3 і 4 класах, латинську мову в 2 класі і арифметику в 1 класі. З 1889 року тимчасово виконував обов'язки смотрителя училища, а з 1891 року викладав ще й Закон Божий в підготовчому класі. В 1908 році за постановою Київської Училищної ради, скріпленою резолюцією Високопреосвященного Флавіана, Митрополита Київського і Галицького Андрія Саббатовського призначено секретарем Уманського відділення Київської Єпархіальної Училищної ради, а згодом і членом цієї ради. В 1908 році він отримав призначення на священицьке місце до Свято - Михайлівської училищної церкви, а 24 серпня того ж року прийняв священицький сан,

За 20-річний період служби в Уманському духовному училищі Андрій Саббатовський удостоївся таких відзнак. За наказом Правлячого Сенату від 31 грудня 1888 року він був затверджений в чині колезького асесора, 8 жовтня 1890 року підвищений до рангу надвірного радника, а 28 жовтня 1892 року переведений в ранг колезького радника, За сумлінну зразкову службу удостоєний Ордена Св. Станіслава 3-го ступеня. 28 травня 1896 року відзначений рангом статського радника. За 12-річну службу на одному місці нагороджений Орденом Св. Анни 3* го ступеня. Мав благословіння Св. Синоду. А в травні 1909 року його нагородили камилавкою. Отже, не дивлячись на те, що Андрій Саббатовський всього за рік перед тим як стати настоятелем Уманського Собору прийняв священство, він до цього набув чималий досвід, мав авторитет та повагу вищого церковного начальства. Його поважало місцеве духовенство і любили парафіяни. За спогадами сучасників, від відрізнявся від інших добрим і глибоко миролюбним характером, а здійснювані ним богослужіння незмінно характеризувались логічністю, послідовністю, глибокою вираженістю та переконливістю, Він завжди виголошував надзвичайно глибокі і яскраві проповіді, слова яких надовго западали в душі парафіян.

Очолював соборний причт Андрій Гаврилович Саббатовський усього 4 роки (1909-1913 рр.). Окрім прямих обов'язків настоятеля і першого священика Собору він виконував ще й інші, які теж вимагали сил та енергії. З 1 жовтня 1909 року попечителем Київського навчального округу він був допущений до викладання Закону Божого в Уманській жіночій гімназії. З 1 лютого 1910 року його призначено благочинним церков м. Умані. Проявлені при виконанні обов'язків сумління та глибока порядність уможливили високу відзнаку його праці. За митрополичою постановою № 3 893 від 10 липня 1911 року його було піднесено до гідності протоієрея. В тому ж році, його призначено представником від духовенства до складу Уманського комітету в справах земського господарства. А за визначенням єпархіального начальства за № 18 784 від 26-28 квітня 1911 року протоієрея А. Саббатовського обрано депутатом від духовенства в Уманське повітове Земське Зібрання. Андрій Гаврилович Саббатовський був батьком чотирьох дітей. З дружиною Марією Тимофіївною вони мали три сини і доньку. У 1913 році старший з них - Борис навчався в Київській духовній семінарії, а Миколай, Євгеній та Наталія були учнями уманських гімназій.

У 1913 році змінився другий священник Свято -Успенського Собору. Макарія Олексійовича Сергієва, який обіймав цю посаду з 1907 року, 22 червня замінив протоієрей Андрій Михайлович Когутівський. Це був син псаломника, який по закінченні в 1879 році Київської семінарії розпочав службу псаломником в с. Розсошки Таращанського повіту. Згодом служив у Звенигородському повіті, а в 1881 році прийняв священство в Різдва-Богородицькій церкві с. Кутів Уманського повіту. З 17 листопада 1883 року він служив священиком в с. Побойні, звідки і був переведений до головного храму Уманського повіту. До переводу в Умань, його служба була визначена багатьма нагородами. У 1895 р. він отримав скуфію, в 1902 р. —камилавку, в 1904 р. - благословіння Св. Синоду, в 1907 р. -благословіння Архієпископа, в 1908 р. -

наперсний Хрест, в 1908 р. - Біблію від Св. Синоду, в 1911 р. - благословіння Архіпастиря за вірцеву навчально-виховну діяльність. До 6 травня (день народження Й.І.В.) 1912 р. він отримав Орден Св. Анни 3-го ступеня, а з нагоди цієї ж дати в 1913 році Андрій Когутівський був піднесений до гідності протоієрея. З дружиною Іуліанією Стефанівною вони мали троє дітей, старший із яких - Миколай в 1913 р. вже служив у Києві, молодший - Василій навчався в Київській духовній семінарії, а наймолодша в сім'ї - Ольга навчалася в Київському жіночому духовному училищі.

Дияконом Успенського Собору в 1913 році служив Іоанн Квілковський (прізвище можливо не точне - авт. Т.К.). На цій посаді в серпні 1912 року він замінив Павла Миколайовича Смиринського. А сам до переведення в Умань служив у Києві. Походив він із міщанської сім'ї, в 1896 р. закінчив Липовецьке міське 2-класне училище і упродовж 1897-1901 рр, учителював у церковнопарафіяльній школі. Потім відбував військову повинність, а в 1907 році став псаломником в Спичинцях Сквирського повіту. В 1911 році в Київській духовній семінарії він склав екзамен і був рукопокладений на диякона до однієї з київських церков. Звідти його і перевели до Умані. В 1912 році Інспекцією народних училищ він був допущений Законоучителем 1-го і 2-го міських училищ Умані. В сім'ї в нього були дружина Віра Антонівна та троє дітей. Старший син Леонтій в 1913 р. навчався в Уманському комерційному училищі, донька Клавдія навчалася в Уманській гімназії, а другий син -Анатолій був при батьках.

Псаломниками в Соборі служили: 1-м - Павло Васильович Сісецький, а на 2-му псаломницькому місці ~ Василій Давидович Слуцький. Перший з них був переведений до Умані в 1907 році. Саме тоді він закінчив Київську учительську школу і митрополичим наказом був направлений на вакантне псаломницьке місце в Умань, У 1911 році його призначено старшим учителем і Законоучителем 2-го класу 2-класної Софіївсько-Слобідської церковнопарафіяльної школи. В 1913 році йому виповнилося 28 років і з дружиною Єфросинією Максимівною вони мали сина Олександра, 1911 р. народження.

А другий псаломник - Василій Давидович Слуцький служив при Успенському Соборі з 1896 року. Вище вже йшлося про нього, а тепер додамо лише про зміни

в складі його сім'ї. В 1896 році він приїхав до Умані з дружиною Катериною Григорівною та двома дітьми: 2-річною Оленою та 1-річним Анатолієм. У відомостях про сім'ю псаломника за 1913 рік ці діти не згадаються, а названі шестеро, які народилися вже в Умані. Це були: Євгеній, 1902 р. н., учень Уманської гімназії, Антоніна, 1903 р. н., теж навчалася в гімназії, Марія, 1905 р. н., учениця церковнопарафіяльної школи, Костянтин, Миколай і Галина були ще малолітніми. Окрім псаломницької служби в Соборі, Василій Слуцький навчав співу учнів 1 і 2-го класів Уманського міського училища при Уманському повітовому відділенні Єпархіальної Училищної ради.

Просфорнею при Соборі в 1913 році служила 59-річна вдова Анна Филімонівна Затовська. Її син Василій був викладачем Уманського училища землеробства і садівництва, другий - Петро навчався в Київській духовній семінарії. А доньки: Зіновія "состоит класной дамой" в 1-му Київському жіночому духовному училищі, а Олександра учителювала в земській школі с. Текучої.

У такому складі причт Свято - Успенського Собору задовольняв релігійні потреби чисельної парафіяльної пастви. У 1913 році на території парафії налічувалось 6 688 дворів, в яких мешкало 40 553 особи (20 295 чол. і 20 258 жін.). З них: 5 610 дворів займало єврейське населення, якого налічувалось 33 950 душ (16 960 чол. та 16 990 жін.), а 285 дворів належало розкольникам, яких було 1 679 осіб (859 чол. і 820 жін.). Окрім розкольників, на території парафії мешкало ще 5 чол. сектантів. А православних парафіян налічувалось 4 919 душ. З них осіб духовного стану було 30, дворян - 239, міщан - 3 948 і селян - 702. Якщо ці показники чисельності порівняти з відповідними 1900 р., то видно, що кількість православних парафіян збільшилась із 4 641 до 4 919 осіб, тобто на 278 осіб. А співвідношення представників різних станів виглядало так: духовенства у 1900 р. було 34 особи, а в 1913 р. — 30 осіб, дворян - 603 і 239 відповідно, міщан - 3 646 і 3 948, селян - 128 і 702. А от 230 осіб "воєнних" (напевне нижчих чинів - авт. Т.К.). що числились парафіянами у 1900 році, в 1913 р. були зараховані до селян. Стосовно ж неправославного населення, котре мешкало на території парафії, то його чисельність упродовж 1900-1913 років зростала швидшими темпами. Так, якщо у 1900 р. євреїв було 15 738 осіб, то у 1913 р. - 33 950 осіб, тобто їх кількість збільшилась у 2 з лишнім рази. Даних про римо-католиків за 1913 р. не маємо, А якщо порівняти загальну кількість населення,

що мешкала на присоборній території у 1900 і в 1913 році, то співвідношення виглядає так: 21 215 осіб і 40 553 особи. Прості арифметичні підрахунки показують, що збільшення становило 19 338 осіб, або у 1,9 рази за 13 р. збільшилась кількість мешканців прилеглої до Успенського Собору території м. Умані та Лисої Гори.

На території парафії було розміщено два чавуно-ливарних, три цегельних, два пивоварних, один шкіряний завод і маслобійня. Ці промислові підприємства матеріально підтримували соборний причт. А загалом, джерела його фінансування були і традиційними, і дещо відмінними від інших парафіяльних причтів. Самим стабільним джерелом прибутків була церковна земля. За даними 1913 року, щорічний прибуток від неї становив 700 руб. Що стосується іншого традиційного джерела фінансування причту - казенної платні, то її розміри для соборного причту були відмінними від ставок для сільських причтів. Так, настоятель Собору, протоієрей отримував у 1913 році 500 руб., другий священник - 400 руб. (а звичайний парафіяльний ієрей не соборного храму мав щорічно лише 300 руб.), диякон - 180 руб., 1-й псаломник - 100 руб., 2-й псаломник - 70 руб. і просфорня - 30 рублів. Для порівняння: у звичайній церкві річна платня псаломнику складала 100 руб., а просфорні - 16 рублів. Ще одним традиційним джерелом прибутків був церковний капітал. Соборний причт у 1913 р. мав на рахунок 960 руб., які відсотками приносили 40 руб. щорічно.

Та окрім цих джерел надходжень коштів, соборний причт мав ще й інші. Наприклад, здача в оренду лавок і квартир, що належали Собору, у 1910 році приносила 420 руб. прибутку.²⁵ У 1914 році соборний причт прагнув збільшити прибутки і від церковної землі. До Київської духовної консисторії було направлено "прошение", де йшлося про те, що 66 дес. церковної землі знаходяться за 20 верст від Умані при с. Заячківці і здаються на 1 рік різним орендаторам, які часто-густо просто виснажують землю. До того ж, 9 дес. землі - це косяг, що збігає до річки і прибутки від нього дуже мізерні. Тому соборний причт просив дозволу аби на косягорі розбити сад, завести пасіку, запинити річку, зробити і зарибити ставок. А орну землю "обратить в арендную статью, сроком на 6-12 лет, отчего и причту будет большая выгода и земля получит нужную ей поддержку в удобрений,"²⁶ Розглянувши таке клопотання причту Соборно-Успенської церкви м. Умані, Консисторія на основі § 8 і 11 "Правил о местных средствах содержания духовенства, утвержденных 24 марта 1873 г." дозволила церковну землю здати в оренду на 6 років. Турбуючись про власне благополуччя, про благоустрій храму, соборний причт піклувався і про процвітання парафіяльних шкіл.

Вище вже йшлося про зусилля настоятеля Собору щодо відкриття трьох церковнопарафіяльних шкіл. Було збудовано три окремі шкільні будинки і під керівництвом соборного причту здійснювалося навчання дітей парафіян. На утримання шкіл, за даними 1913 року, із казни виділялося 1 440 руб., від міста -595 руб., від плати за навчання - 850 рублів. Усього - 3 215 рублів на рік. В школах тоді навчалося 1 853 учні (1 123 хлопчики і 730 дівчаток).

За кількістю учнів та за рівнем освіти ці школи не були однаковими. Найбільшою і найпрестижнішою була 2-класна школа при Уманському повітовому відділенні Єпархіальної Училищної ради. Такого ж типу, тобто 2-класною була школа і на Софіївській Слободці, А на передмісті Лиса гора діяла 1-класна церковнопарафіяльна школа. В цих школах навчались, як правило, діти з незаможних сімей.

А загалом, на території парафії діяло чимало навчальних закладів. Це були: 2-класне і 4-класне міські чоловічі училища, 2-класне жіноче Гоголівське училище, чотири однокласні Міністерські училища, чоловіча та жіноча державні гімназії, приватна жіноча гімназія, училище садівництва і землеробства, комерційні чоловіче та жіноче училища тощо. В усіх навчальних закладах вивчався Закон Божий і забезпечували його читання священнослужителі Свято-Успенського Собору та інших уманських міських церков. Настоятель Собору протоієрей Андрій Гаврилович Саббатовський з 1909 року викладав Закон Божий в Уманській жіночій гімназії. Під його патронатом перебувало викладання усіх богословських дисциплін в навчальних закладах повітового центру.

Щоденні священницька діяльність та церковно-організаційна робота вимагали неабиякої енергії та внутрішньої самоорганізації настоятеля Собору. Свої обов'язки протоієрей А. Саббатовський виконував чесно та сумлінно, що не раз відмічалось єпархіальним начальством. До 6 травня 1913 року Св. Синод нагородив уманського протоієрея наперсним Хрестом. А 22 червня того ж року було задоволене прохання А. Саббатовського про переведення його настоятелем Києво-Покровської церкви. У Києві він і помер на 61 році життя.

Земний шлях його скінчився 20 грудня 1916 року. Поховали його на верхньому цвинтарі Флоровського монастиря, недалеко від могили брата Аристарха Саббатовського, який тривалий час служив помічником смотрителя Києво-Подольського духовного училища.

Новим настоятелем Уманського Свято -Успенського Собору в червні 1913 року було призначено протоієрея Андрія Михайловича Когутовського, який знедавна служив другим священиком при Соборі. (Про нього див, вище - авт. Т.К.). Він очолив і Уманське повітове відділення Єпархіальної Училищної ради замість звільненого з цієї посади Андрія Саббатовського.²⁷ і його одного з усього уманського духовенства 29 червня 1917 р. Св. Синод удостоїв високої нагороди - Палиці.²⁸

Таким чином, з кінця XVIII ст. до 1918 року настоятелями Уманського Собору по чергово служили 11 осіб. Нижче в таблиці вказані роки їх настоятельської служби.

№ з/п	П.І.П.	Роки служби настоятелем Уманського
1	Овсяницький Іоанн	1795-1815
2	Коцюбинський Матвій	1815-?
3	Стаховський Аполоній Платонович	1838-1864
4	Єльчук Димитрій Михайлович	1864-1875
5	Сташевський Яків Никанорович	1875-1884
6	Фаворов Миколай Лукович	1884-1888
7	Зелінський Іоанн Федорович	1886-1890
8	Олтаржевський Наркіс Іустинович	1890-1896
9	Кудрицький Василій Іванович	1896-1909
10	Саббатовський Андрій Гаврилович	1909-1913
11	Когутовський Андрій Михайлович	1913-1918

Із книги Т. Кузнець «Православне духовенство Уманщини 19- початку 20 століття» (К,2006 видавництво «Київський університет»).